

Zoltán András

A krakkói nyomdászat és a magyar művelődés

(*Rola krakowskich drukarzy w kulturze węgierskiej – Die Rolle des krakauer Druckwesens in der ungarischen Kultur – A krakkói nyomdászat szerepe a magyar művelődésben. Wstęp napisala – Text – A tanulmányt írta V. Ecsedy Judit. Bibliografię opracowali – Bibliographie – A bibliográfiát összeállította P. Vásárhelyi Judit, Dörnyei Sándor, Kertész Balázs. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 400 + 16 p. [ill.]*)

A millennium évének maradandó értékei közé tartozik egy szép kiállítású háromnyelvű kötet, amelynek magyar címe: *A krakkói nyomdászat szerepe a magyar művelődésben*. A másik két nyelv, amelyen párhuzamosan olvasható az idevágó ismeretanyag, a lengyel és a német, így a közvetlenül érdekelt két kultúra mellett a szélesebb közép-európai olvasóközönség is tájékozódhat az európai művelődésnek arról a nem mindennapi epizódjáról, hogy a nyomtatott magyar szó születése a szomszédos Lengyelország akkori fővárosához, Krakóhoz kapcsolódik. A Balassi Kiadónál 2000-ben megjelent reprezentatív kötet létrejöttét a *Krakkó 2000* program keretében a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta, útját Kovács István költő és történész, az akkori krakkói magyar főkonzul egyengette.

A kötet bevezető írásként V. Ecsedy Judit *A krakkói nyomdászat szerepe a XVI. századi magyar művelődésben* című tanulmánya világítja meg azt a szerepet, amelyet a krakkói nyomdászat töltött be a XVI. századi magyar művelődésben. Itt jelent meg 1527-ben a két első, magyar nyelvű szöveget is tartalmazó nyomtatott könyv (latin nyelvkönyvek lengyel és magyar értelmezésekkel), majd 1533-ban az első teljes egészében magyar nyelvű nyomtatvány (Szent Pál levelei Komjáti Benedek fordításában). 1520 és 1550 között a legtöbb Magyarországra szánt könyv Krakóban készült. A XVI. század folyamán mintegy kétszáz, magyar szerzőktől származó vagy magyar vonatkozású mű jelent meg Krakóban, ezek közül harmincegy a részben vagy egészben magyar nyelvű, a többi zömmel latin, kisebb részt lengyel, héber, cseh, illetve német nyelven íródott. A tanulmány áttekinti a krakkói nyomdászat történetét, a magyar nyelvű és az egyéb nyelvű magyar vonatkozású krakkói nyomtatványokat, a nyomdászok, a mecénások körét, betűkészletüket és a könyvek díszítését. Külön kitér a krakkói nyomdászok és nyomtatványok közvetlen vagy közvetett hatására a magyarországi nyomdákra és a nyomtatványok hangjelölésére, díszítésére. Áttekinti a példányok sorsát is. A harmincegy magyar nyelvű könyv közül tizennyolcból maradt fenn teljes példány, négy töredékesen hagyományozódott ránk, kilencről csak régi leírásokból, említésekből tudunk. A tizennyolc teljes példánnyal ránk maradt kiadványból hét unikum, vagyis csak egy példányát ismerjük. A legtöbb példány – közel ötven – Székely István 1559-ben kiadott *Chronicájából* maradt fenn.

Ezekkel a művekkel ismert meg a kötet terjedelmének mintegy felét kitevő részletes bibliográfia (P. Vásárhelyi Judit, Dörnyei Sándor és Kertész Balázs munkája), amely három részből áll: külön tárgyalja a magyar nyelvű krakkói nyomtatványokat, a magyarországi szerzők más nyelveken Krakóban kiadott munkáit, valamint azokat a magyar vonatkozású krakkói nyomtatványokat, amelyek megtalálhatók az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében. A magyar vonatkozású krakkói nyomtatványok időrendben és nyomdászok szerinti megoszlásban csoportosítva is megtalálhatók a könyv függelékében, ugyanott névmutató teszi áttekinthetőbbé a bevezető tanulmány és a bibliográfia által érintett hatalmas művelődéstörténeti anyagot. Huszonkét fotokópia illusztrálja a könyvet, amely a lengyel–magyar művelődési kapcsolatoknak is jelentős dokumentuma.

A nagy gondval készült és nyilván hosszú időre kézikönyvvé váló, tetszetős kiállítású kötet áttanulmányozása után minden elismerésünk mellett szóvá kell tennünk egy mű fáj-

dalmas hiányát. Oláh Miklós *Athila* című munkájáról van szó, amely Cyprian Bazylik lengyel fordításában 1574-ben jelent meg Krakkóban Maciej Wirzbięta nyomdájában.¹

Oláh Miklós (humanista nevén Nicolaus Olahus, 1493–1568), II. Lajos király, majd a mohácsi csata után Mária özvegy királyné titkára, később esztergomi érsek 1536-ban vagy 1537-ben Németalföldön írta meg *Athila* című, a hun történetet humanista szellemben feldolgozó latin nyelvű munkáját, amelyet Zsámboky János (Johannes Sambucus) adott ki először Antonio Bonfini *Rerum Ungaricarum Decades* című nagy történeti munkájának 1568. évi bázeli kiadásába fűzve. Ha meggondoljuk, hogy hat évvel később már kiadják Krakkóban lengyelül, sőt néhány év múlva (1580 körül) a lengyel kiadás alapján egy kéziratot ófehérorosz nyelvű fordítás is készült, akkor Oláh Miklósnak ezt a munkáját a magyar humanista irodalom kelet-európai sikerdarabjának kell tekintenünk. Érdekes, hogy Oláh Miklós műve latin eredetiben többször is megjelent (legutóbb 1938-ban²), magyarul azonban csak 1977 óta – tehát mintegy négyszáz évvel a lengyel és a fehérorosz verzió elkészülte után – olvasható Kulcsár Péter fordításában.³

A műnek feltétlenül helyet kellett volna kapnia a fenti kötetben, mégpedig a bibliográfia második részében, amely magyar szerzők Krakkóban kiadott nem magyar nyelvű munkáit veszi számba. Hogyan kerülhette el éppen ez a korabeli magyar „bestseller” a krakkói magyar vonatkozású nyomtatványok kutatóinak a figyelmét?

Mentséget éppen lehet találni. Háríthatjuk a felelősséget egyenesen a XVI. századi lengyel fordítóra vagy krakkói kiadójára is, mivel a nyomtatványon elmulasztották feltüntetni a szerző nevét. (Igaz, ebben nem lehetünk teljesen biztosak, mert az 1574. évi lengyel kiadás egyetlen fennmaradt példánya – amelyet a Poznań melletti Kórník könyvtárában őriznek – hiányos, ki van tépve belőle többek között az a két lap is, amelyen a lengyel fordító előszavának második fele volt, tehát elképzelhető, hogy ha a címlapon nem is, de ott, az előszó vége felé Cyprian Bazylik mégis megemlítette, hogy Oláh Miklós munkáját fordította le latinból.) Háríthatjuk a felelősséget a régi lengyel irodalomtörténészekre és bibliográfusokra is, akik tévesen úgy tartották, hogy Cyprian Bazylik lengyel szövege Callimachus Experiens olasz humanista (Filippo Buonaccorsi, 1437–1496) *Attila* című, először 1489-ben kiadott szintén latin nyelvű munkájának a fordítása lenne.⁴ Ennek per-

¹ [Címlap:] Historia / spraw Atyle / Krolá Węgier-/ſkiego. Z Łacińſkiego ięzyká ná / Polſki przeloýoná / przez Cyprianá / Bazyliká. *Cum gratia et priuilegio*. [Az utolsó lapon:] W Krákwie. / Drukował Máciey Wirzbięta, / Typograph Je^o K. M. Ro-/ku Páńſkiego, / 1574.

² Nicolaus Olahus, Hungaria – Athila. Ediderunt Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. Budapest. 1938 (= Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum Iosepho Fögel Moderante. Redigit Ladislaus Juhász, Saeculum XVI).

³ Humanista történetírók. Szerk. Kulcsár Péter. Budapest 1977 (= Magyar Remekírók), 379–390; Oláh Miklós, Hungária – Athila. Szerk. Kulcsár Péter. Budapest 2000, 55–99.

⁴ Így szerepel például az alábbi kézikönyvekben: Karol Estreicher, Bibliografia polska XIV, Kraków 1896, 21–22; Theodorus Wierzbowski, Bibliographia Polonica XV ac XVI ss. III. Varsaviae 1894.III, 130–131 [nr 2589]; Kazimierz Piekarski, Katalog Biblijoteki Kórnickiej. Tom I: Polonica XVI-go wieku. Kraków 1929.24, 31, tabl. V [nr 162]; Polonia Typographica saeculi sedecimi – Tłocznie polskie XVI stulecia. Monografie i podobizny zasobów drukarskich. Fasc. XI: Maciej i Paweł Wirzbiętowie, Kraków 1555/7–1609. Opracowała ALODIA KAWECKA-GRYCZOWA. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1981, 57–58, tabl. 523 [nr 96].

sze semmiféle alapja sincs, a lengyel szöveg futólagos egybevetése a két különböző latin nyelvű munkával egyértelműen bizonyítja, hogy a lengyel fordítás Oláh Miklós és nem az olasz humanista művéből készült. Ennek ellenére ez a tekintélyes lengyel bibliográfiákban máig fel-felbukkanó melléfogás megtévesztett még egyes magyar filológusokat is, például a kitűnő Kardos Tibort, aki 1932-ben megjelent Callimachus-kiadásába átvette ezt a téves adatot.⁵ Ez a mentség azonban azért gyenge, mert Aleksander Brückner, a nagy lengyel filológus már 1886-ban minden kétséget kizáróan megállapította, hogy a Cyprian Bazylik-féle fordítás Oláh Miklós, nem pedig Callimachus hasonló című művének a fordítása.⁶ A tehetetlenségi erő folytán azonban továbbra is egyik bibliográfia a másik után ismételte a Callimachus szerzőségét hirdető korábbi légből kapott verziót. A XX. században ugyan olyan kiváló irodalomtörténészek foglalkoztak behatóan Oláh Miklós e művének lengyel (és fehérórosz) fordításával, mint például a lengyel Julian Krzyżanowski vagy az olasz Sante Graciotti, de úgy látszik, ezek az eredmények nem találtak még utat a hazai könyvészeti szakirodalomba.⁷

Oláh Miklós *Athilájának* mellőzése a XVI. századi lengyel–magyar művelődési kapcsolatok oly fontos területét bemutató kötetben fájdalmas azért is, mert e mű még egy szempontból nevezetes: ez tudniillik az első lengyelre fordított magyar irodalmi alkotás.⁸ Ugyancsak ez az első fehéróroszra fordított magyar mű is. Erről a magyar irodalomtörténet annyit tud, hogy az *Athilának* van egy „orosz” fordítása is.⁹ Cyprian Bazylik lengyel fordítását felhasználta – persze Oláh Miklós nevének említése nélkül – Maciej Stryj-

⁵ Callimachus Experiens, Attila. *Accedunt opuscula Quintii Aemiliani Cimbriaci ad Attilam pertinentia*. Edidit Tiberius Kardos. Lipsiae 1932 (= Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Redigit Ladislaus Juhász, Saeculum XV), I (1. lábjegyzet).

⁶ A. Brückner, *Ein weissrussischer Codex miscellaneus der Gräflich-Raczyński'schen Bibliothek in Posen*: Archiv für slavische Philologie 9 (1186), 379–381.

⁷ Julian Krzyżanowski, *Romans pseudohistoryczny w Polsce wieku XVI*. Kraków 1926 (= Prace Historyczno-Literackie 25), 146–155; Sante Graciotti, *L'„Athila” di Miklós Oláh fra la tradizione italiana e le filiazioni slave*. – In: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*. A cura di Vittore Branca. Firenze, 1973, 275–316; vö. Zoltán András, *Callimachus vagy Olahus?* (Egy régi tévedés nyomában). – In: *Hungaro-Slavica 2001*. *Studia in honorem Iani Bańcerowski*. *Adiuvantibus S. Ráduly, A. Zoltán et I. Kálmán editionem curante P. Pátrovics redigit István Nyomárkay*. Budapest 2001, 318–321.

⁸ Vö. Jan Ślaski, *Literatura staropolska a literatura starowęgierska*. – In: *Literatura staropolska w kontekście europejskim*. Wrocław 1977, 187–188.

⁹ Stoll Béla, Varga Imre, V. Kovács Sándor, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*. Budapest 1972, 324. Vö. még Kulcsár Péter kommentárját is, aki szerint az *Athilát* „1574-ben Krakkóban lengyelül tették közzé, és ebből orosz nyelvű változat is lett, amely kéziratban maradt” – az *Athilát* „1574-ben Krakkóban lengyelül tették közzé, és ebből orosz nyelvű változat is lett, amely kéziratban maradt” – Oláh Miklós, *Hungária – Athila*. Szerk. Kulcsár Péter. Budapest 2000, 143. A fehérórosz fordításról Magyarországon először Sonkoly Pál írt – In: *Dissertationes Slavicae IX–X*. Szeged, 1975, 207–217. Az újabb irodalomból vö. pl. Zoltán András, *Oláh Miklós Athilájának lengyel és fehérórosz fordításáról*. – In: *Hungaro-Slavica 1997*, *Studia in honorem Stephani Nyomárkay*. *Adiuvantibus P. Milosevich, P. Stepanović, A. Zoltán editionem curante A. Hollós redigit Janusz Bańcerowski*. Budapest, 1997, 354–357.

kowski 1582-ben Königsbergben megjelent lengyel–litván–rutén krónikájában. Ő az Attila-történet Oláh Miklós-féle változatát sajátos módon belekomponálta a litván eredetmondába.¹⁰ Strykowski krónikája később, a XVII. században rendkívül népszerű lett a keleti szlávoknál: több komplett és néhány részleges orosz és fehérorosz kéziratos fordítása ismeretes, amelyek révén tovább terjedt keletre az Oláh Miklóstól kölcsönzött hun történet, s benne az Orsolya-legenda, amely szó szerinti átvétel Cyprian Bazylik lengyel fordításából, s így ezt a legendát nem csak a lengyel és a fehérorosz, hanem a XVII. századi orosz olvasó is Oláh Miklós megfogalmazásában ismerte meg.¹¹ A magyar szakirodalom részéről méltatlanul mellőzött 1574. évi krakkói nyomtatvány tehát kiindulópontul szolgált Oláh Miklós művének meglehetősen nagy (bár névtelenül befutott) kelet-európai karrierjéhez.

¹⁰ [...] Kronika Pol-Źka LitewŹka, ZmodŹka, y wByŹt-kiey RuŹi [...].Przez MACIEIA OSOSTEWICIVSA STRIY-/kowŹkiego dostatecznie năpiŹana. [...] Drukowano w Krolewcu v Gerzego Oterbergeră: / M. D. LXXXII. 51–53.

¹¹ Andras Zoltan, Legenda o szvjatoj Urszule v sztaroj polszkoj i vosztocsno-szlavszkoj pizsmenosztyi (XVI-XVII vv.) – In: Studia Slavica Hung. 48 (2003) (megjelentés alatt).